

**11 клас**

**Урок №19**

**Дата:**

## **ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР, ЙОГО СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНА РОЛЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ**

**Навчальна мета:** сформувати поняття світосистеми, геопростору, розуміння їх суті з глобальних та національних позицій, проаналізувати взаємодію та взаємовплив складових світосистеми, визначити положення України у ній та відповідні стратегічні напрями розвитку, визначити системоутворювальну роль геопростору.

**Розвивальна мета:** розвивати науково-філософське світосприйняття, аналітичне та системне мислення.

**Виховна мета:** виховувати гордість за свою країну та прагнення до її розвитку.

**Тип уроку:** формування нових знань, умінь, навичок.

**Обладнання:** підручник, атлас, карта світу, карта України.

**Опорні та базові поняття:** світосистема, «центр», «напівпериферія», «периферія», географічний простір.

Хід уроку

### **I. Організаційний момент**

### **II. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності**

Після розпаду СРСР країни, що входили до його складу, різко переходили на капіталістичні відносини. Дозволили приватну власність, почали вводити ринкові відносини, зазначили прагнення до єднання з колишніми «ворогами»... Здавалося, ще трохи — і будемо жити, як заможні європейці чи американці. Час спливає, а очікуваних результатів немає. Погана влада, корупція, обмеженість людей тощо — причини дійсно суттєві, але є ще стримувальні чинники. Ми бажаємо результату, мало розуміючи закономірності світу, який сформувався за стіною радянського соціалізму. Спробуємо розібратися в них з погляду загального простору та оцінити свої можливості та очікування.

### **III. Актуалізація опорних знань, вмінь і навичок учнів**

- У чому принципова відмінність імперій та союзних об'єднань держав з позицій економіки, організації влади, експансивних зазіхань?
- Як ви розумієте капіталістичні форми організації економіки?

### **IV. Вивчення нового матеріалу**

**1 Світосистема як результат і процес формування глобальної єдності в системі «суспільство — природа»**

Людина є компонентом природи, функціонує за її законами. В той же час людина — істота суспільна і розвивається за законами суспільства. Природна система та суспільна існують не окремо одна від одної, а в комплексі, утворюючи єдність матеріального світу земної поверхні. Видом існування соціальної системи є світосистема — спільність з єдиною системою поділу праці та множинністю культурних систем. На думку І. Валлерстайна, світосистема — це альтернативна можливість організації матеріального світу: не суспільство, не національна держава, а особлива одиниця аналізу горизонтальних зв'язків між історичними спільнотами і в цілому між історико-географічними регіонами, етносами, економіками.

З позицій світосистемного аналізу капіталістична система має ієрархічну структуру з концентрично розташованих зон «центру», «напівпериферії» і «периферії», тобто можливості новачків зайняти вищі позиції обмежені. Просте копіювання успішних форм діяльності не зумовлює такого самого результату. Різке піднесення нових лідерів, занепад старих викликає дестабілізацію та потрясіння (світові війни, глобальні економічні кризи).

*Центр (ядро)* — зона економічного, військово-політичного та культурно-технологічного переважання в системі. Периферія — переважно відсталі й віддалені від центру спільноти і економіки, в яких переважають традиційні форми виробництва і соціальної організації. Є зосередженням основного населення світосистеми, ресурсів, некваліфікованої праці. Напівпериферія формується з економік і спільнот, які займають проміжне положення. Складається з колишніх лідерів та новачків з периферії, що динамічно розвиваються. Займає важливе місце в регіональній геополітичній структурі, в системному перерозподілі ресурсів і праці, виконує роль компенсатора і амортизатора. Нерідко є джерелом інноваційних змін.

Світосистемний підхід має як прибічників, так і противників.

## **2 Функціонально-компонентний склад світосистеми: демографо-екологічна, економічна, інформаційно-технологічна, соціально-культурна, політична підсистеми**

Немає однозначного розуміння структури світосистеми.

Демографо-екологічна підсистема визначає вплив експоненціально зростаючої чисельності населення на відповідне зростання виробництва, антропогенне навантаження на географічну оболонку.

Як фундаментальна в теорії світосистеми висувається економічна підсистема, а саме міжнародний поділ праці. Переважає не стадійний підхід до способів виробництва, а структурний.

Інформаційно-технологічна сфера визначає не тільки особливості сучасного виробництва, а, відповідно, умов існування, вона сприяє своєрідному «викривленню» часово-просторових відносин.

Соціально-культурна сфера визначає духовне життя суспільства, формує умови для розвитку і спрямування інтелектуального потенціалу. Характеризується найбільшим різноманіттям у глобальній світосистемі, інколи малопередбачуваним чинником впливу на інші підсистеми.

Політична підсистема найбільш проста у формах організації і в той же час дуже непередбачувана у своїх функціональних можливостях впливу на світ (авторитарні лідери, ядерний шантаж).

### **3 Географічний простір, його системоутворювальна роль і характеристики**

Географічний простір — дискусійне поняття сучасної географії.

Якщо спрощено, то географічний простір — це природне середовище людства, що зазнає впливу останнього. Чим вищий розвиток суспільства як в якісному, так і в кількісному аспектах, тим більший його вплив на природу, а відповідно, на перетворення природного середовища, що в свою чергу ланцюговою реакцією змінює суспільство. Межі географічного простору постійно змінюються в напрямі розширення завдяки технічному прогресу. Збільшення у меншій мірі йде вглибину (точкове проникнення надглибоких свердловин), але все більше проникає у Космос. Простір — не лише середовище, де відбуваються всі природні та суспільні процеси, форма їх існування, а й умова їх буття, активний чинник, що впливає на характер усіх об'єктів, їх систем — господарських, природних, суспільних, демографічних тощо. Саме тому вимагають географічних методів дослідження.

Концепції географічного простору започатковані у працях К. Ріттера і А. Геттнера. У середині XX ст.

Р. Хартшорн до ідеї простору додав поняття часу, тобто окреслив комплексність просторово-часової структури. Прикладом такої структури є географічний поділ праці, геополітика, геостратегія, інтеграція, диференціація тощо.

Характеристики такі самі, як у географічної оболонки, поєднані з характеристиками соціальної складової, тобто природних і зумовлених волею та свідомістю людини як суспільної сутності (цілісність, зональність, ритмічність, ієрархічність, цілеспрямованість впливу та перетворень та ін.).

### **V. Закріплення вивченого матеріалу. Рефлексія**

- Чи згодні ви з позицією географічного детермінізму (*територія з її природними умовами визначає розвиток держави*)?
- Які можливості зміни положення України у світосистемі ви бачите?

### **VI. Підсумки уроку**

### **VII. Домашнє завдання**

- Опрацювати § 19.
- Скласти схему світосистеми.